

Η ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΗ ΣΑΜΑΡΑΚΗ ΩΣ ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΩΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΗ*

Η τιμή που αποδίδεται απόψε στον συγγραφέα και άνθρωπο Άντωνα Σαμαράκη από τους διακεκριμένους επιστήμονες του 13ου Πανελλήνιου Συνεδρίου Μεταμοσχεύσεων, απρόσμενη στην πρώτη ματιά, αποδεικνύει, μεταξύ άλλων, την ἐγγύτητα τῆς λογοτεχνίας με τις ἐπιστῆμες που ἀσχολοῦνται με τὸν ἄνθρωπο ὡς ἐνιαία ὄντοτητα, σωματική και ψυχοπνευματική. Πλάι στὸν ἰατρὸ τοῦ σώματος και τῆς ψυχῆς στέκεται ὁ λογοτέχνης, ἰατρὸς και αὐτός, με τὸν τρόπο του, ψυχῆς και πνεύματος. Κοινὸς τους στόχος, ἡ βελτίωση τῆς ποιότητας τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς· και γνῶμονας, ἡ ἀνθρωπιστική τους συνείδηση.

Δημιουργὸς που φιλοδόξησε νὰ παίξει τὸν ρόλο τοῦ ἱατροῦ τῆς ταλανισμένης κοινωνίας τοῦ αἵωνα μας, συνδυάζοντας με συνέπεια τὴν κοινωνική και λογοτεχνική «στράτευση», ὑπῆρξε ὁ Άντῶνης Σαμαράκης (1919-2003). Μεγαλώνοντας μέσα σὴν τραυματισμένη ἀπὸ τὴ Μικρασιατική καταστροφὴ ἑλληνική πατρίδα τοῦ Μεσοπολέμου, ζώντας τὸ κλέος τοῦ Άλβανικοῦ ἔπους, τὴ φρίκη τῆς Κατοχῆς, τὸν σπαραγμὸ τοῦ Ἐμφυλίου και τις συνέπειές του, και γνωρίζοντας τὴν ἐπικίνδυνη πολιτική ρευστότητα τῶν δεκαετιῶν τοῦ '50 και τοῦ '60 και τὴν καταπίεση ἐνὸς ὁλοκληρωτικοῦ καθεστώτος ὅπως ἡ χούντα τῶν συνταγματαρχῶν, ὁραματίστηκε ἕναν καλύτερο κόσμο μέσα ἀπὸ τὴν προσωπική δραστηριοποίηση τοῦ ατόμου. Ὁ ἴδιος ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς συνεποῦς ὑπηρετήσης τῆς ἀριστερῆς ιδεολογίας του με τὴν ἀνάληψη τῆς θέσης τοῦ γραμματέα τοῦ μαθητικοῦ τμήματος τῆς προοδευτικῆς ὀργάνωσης τοῦ Νίκου Καρβούνη «Κοινωνική Ἀλληλεγγύη» (1933), τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὴν ἐργασία του κατὰ τὴ διάρκεια τῆς μεταξικῆς δικτατορίας, τὴν ἀντιστασιακή του δράση κατὰ τὴν περίοδο 1940-1944 και τις διώξεις που ὑπέστη ἀπὸ τὴν Ἀπριλιανὴ Δικτατορία. Ἐξάλλου, ἡ δυνατότητα που τοῦ προσέφερε ἡ ἐπαγγελματική του θέση ὡς ἀνώτερου ὑπαλλήλου τοῦ Ὑπουργείου Ἐργασίας (1935-1963) νὰ γνωρίσει τὸν κόσμο

*Ὁμιλία στὸ «XIII Πανελλήνιο Συνέδριο Μεταμοσχεύσεων» που πραγματοποιήθηκε σὴν Ἀθήνα (Ξενοδοχεῖο Μεγάλῃ Βρετανία, 11-13 Δεκ. 2003) ἀπὸ τὴν «Ἑλληνική Ἐταιρεία Μεταμοσχεύσεων».

μέσα από τὰ ταξίδια και οί ἐπισκέψεις του σέ προηγμένες χώρες, τοῦ πλούτου τῆς Εὐρώπης και τῆς Β. Ἀμερικῆς, ἀλλὰ και σέ μαστιζόμενες ἀπὸ τὸ φάσμα τῆς πείνας και τοῦ δλοκληρωτισμοῦ χώρες τῆς Ἀφρικῆς και τῆς Ν. Ἀμερικῆς, προσέδωσαν στὸ ὄραμά του τὴν πανανθρώπινη διάσταση ποὺ χρειαζόταν.

Ἡ ἀξίωσημείωτη κοινωνική δραστηριότητα τοῦ Σαμαράκη προβάλλει διεθνῶς τὸν τύπο τοῦ σύγχρονου Ἑλληνα ἀνθρωπιστῆ και συνιστᾷ ἀντανάκλαση και ἐφαρμογὴ στὴν πράξη τῶν ιδεῶν ποὺ ὁ συγγραφέας αὐτὸς ἐκφράζει μὲ τὸ λογοτεχνικό του ἔργο. Ὁ Σαμαράκης ἀντιπροσώπευσε τὴν Ἑλλάδα σὲ πολλὲς διεθνεῖς συσκέψεις γιὰ μεταναστευτικά και ἐργασιακά ζητήματα. Ἐπιπλέον, ἡ Διεθνὴς Ὁργάνωση Ἐργασίας τοῦ ἀνέθεσε ἀποστολὴ ἐμπειρογνώμονος σὲ χώρες τῆς Ἀφρικῆς και εἰδικότερα στὴ Γουινέα (1968). Ὡς ἐκπρόσωπος τῆς UNESCO ἀσχολήθηκε μὲ τὰ προβλήματα τῆς Αἰθιοπίας ταξιδεύοντας στὴ μαστιζόμενη ἀπὸ τὴν πείνα χώρα μὲ ἀποστολὴ ἀνθρωπιστικῆς βοήθειας (1984) και προσπάθωντας μέσα ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀρθρογραφία του νὰ προκαλέσει τὸ δημόσιο ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς λιμοκτονοῦντες κατοίκους τῆς. Ἡ UNICEF τοῦ ἀπένειμε τὸν τίτλο τοῦ Πρεσβευτῆ Καλῆς Θελήσεως γιὰ τὰ Παιδιὰ τοῦ Κόσμου (1989 και ἐξῆς) και ἀργότερα ἀνακηρύχθηκε Πνευματικὸς Πρεσβευτῆς τῆς Ὁργάνωσης «Γιατροὶ χωρὶς Σύνορα» (1991). Τιμήθηκε, τέλος, μὲ τὸν ἀργυρὸ σταυρὸ Λεοπόλδου Β' γιὰ εἰδικὰς ὑπηρεσίες ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων στὸ Βέλγιο. Μετὰ τὴ Μεταπολίτευση ἡ ἀνθρωπιστικὴ του μέριμνα ἐκφράστηκε και σὲ σειρὰ συνεντεύξεων και κειμένων λογοτεχνικοῦ ἀλλὰ και κοινωνικοπολιτικοῦ περιεχομένου, ποὺ εἶδαν τὸ φῶς σὲ πολλὰ περιοδικὰ και ἐφημερίδες.¹

Ἡ ἰδιαίτερη εὐαισθησία του σὲ θέματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὰ παιδιά και τοὺς νέους εἶναι βεβαιωμένη ἀπὸ ποικίλες πηγές, πέρα ἀπὸ τὸ συγγραφικὸ του ἔργο. Μάλιστα, ὁ Σαμαράκης συνδύαζε πάντοτε τὸ γενικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ παιδιά τοῦ κόσμου μὲ τὴν εἰδικὴ μέριμνα γιὰ τὰ παιδιά τῆς Ἑλλάδας. Ἡ πρόθυμη και προσηγνὴ ἀνταπόκρισή του ἐκφράστηκε μὲ συμμετοχὴ σὲ ἡμερίδες, συνέδρια και ἐκδηλώσεις μὲ ἐπικέντρο τὴ νεολαία, συνεντεύξεις σὲ μαθητικά και νεανικά περιοδικὰ, ἐπισκέψεις και ὁμιλίες σὲ σχολεῖα. Μαθητὲς και ἐκπαιδευτικοὶ ποὺ τὸν γνώρισαν μαρτυροῦν γιὰ τὸν εὐφυῆ και καλοσυνάτο συζητητὴ, ποὺ τοὺς ἐνέπνεε μὲ τὸ δημοκρατικὸ του φρόνημα. Κορυφαία ἔκφραση τῆς φροντίδας του γιὰ τοὺς νέους, και γιὰ τὴ δραστηριοποίησή τους στὸ πλαίσιο μιᾶς εὐρύτερα ἐννοούμενης πολιτικοποίησης ὡς βασικῆς παραμέτρου τῆς ἀνθρωπιστικῆς δράσης, εἶναι ἡ

1. Γιὰ τὰ βιογραφικά τοῦ Σαμαράκη, βλ. Δημ. Δασκαλόπουλου, «Ἀντώνης Σαμαράκης», στὴ σειρὰ: *Ἡ μεταπολεμικὴ πεζογραφία*. Ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ '40 ὡς τὴ δικτατορία τοῦ '67, τόμ. Ζ', Ἐκδόσεις Σοκόλη, [Ἀθῆνα 1988], σελ. 54· «Βιογραφικὸ γραμμένο ἀπὸ τὸν Ἀντ. Σαμαράκη», στὸ βιβλίο τοῦ Κώστα Παππᾶ, *Ἀντώνης Σαμαράκης. Τὸ ἔργο του*. Σμῆλη, Ἀθῆνα 1988, σελ. 58-61· και «Βιογραφικόν», στὸν τόμο: *Μαρτυρίες γιὰ τὸν Ἀντὼν Σαμαράκη*. Ἐπιλογή-Ἐπιμέλεια: Θανάσης Θ. Νιάρχος, Ἐκδόσεις Καστανιώτη, [Ἀθῆνα] 2000, σελ. 247-248.

πρωτοβουλία του για την ίδρυση του θεσμού της Βουλής των Εφήβων. Αυτό το συγκεκριμένο Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα, παράθυρο ἐλπίδας στον ταραγμένο σύγχρονο κόσμο, που υλοποιήθηκε σε συνεργασία με τα Ύπουργεία Παιδείας Ελλάδας και Κύπρου, το υπηρέτησε ο Σαμαράκης ως πρόεδρος έως το τέλος της ζωής του.

Το πέρας του βίου κατέδειξε για μιαν ακόμη φορά «το ἦθος του ἀνδρός»: συνάδοντας με τον χαρακτήρα του παρόντος συνεδρίου, θα λέγαμε ότι ο Σαμαράκης, αφού «μεταμόσχευσε» τον ἑαυτό του σε πλήθος ἀνθρώπων που τον γνώρισαν ἀπὸ τὴ δράση καὶ τὸ ἔργο του, δώρησε, τέλος, τὸ σῶμα του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ὥστε νὰ ἀσκηθοῦν σὲ αὐτὸ οἱ φοιτητὲς τῆς Ἰατρικῆς. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ του συνειδηση τοῦ υπαγόρευε ἕως τὸ τέλος τὴν παντοδαπὴ προσφορὰ στὸν βωμὸ τῆς βελτίωσης τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς.

Ἡ θεωρητικὴ ἐπένδυση τῆς κοινωνικῆς του δράσης παρουσιάζεται ἀναλυτικὰ στὸ σύνολο τῆς συγγραφικῆς του δημιουργίας. Ἄς ἀφήσουμε τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα νὰ σκιαγραφήσει τὸ ἀνθρωπιστικὸ χρέος τοῦ λογοτέχνη-ἀγωνιστῆ στὴν ἐποχὴ μας: (...) ἡ λογοτεχνία εἶναι μιὰ δύναμη ποὺ ὀφείλει ἀλλὰ καὶ μπορεῖ νὰ συμβάλει σὲ μιὰ ἀνθρωπότητα μὲ περισσότερη ἀνθρωπιά ἢ ἔστω λιγότερο ἀπάνθρωπη. Ὁ συγγραφέας ἔχει φωνή, οἱ ἄλλοι ἀπλοὶ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ μιλᾶνε στὴν κοινὴ γνώμη καὶ νὰ ἀκούγονται, νὰ τὴν ἐπηρεάζουν. Ἐστω καὶ ἂν ἡ φωνὴ τοῦ συγγραφέα δὲν ἔχει τὴν ἐμβέλεια τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας καὶ τῆς πολιτικῆς προπαγάνδας, πρέπει νὰ δίνει τὸ «παρὼν». Ὅπλο τῆς λογοτεχνίας εἶναι ἡ ἀλλιώτικη ἐκείνη συγκίνηση ποὺ διαπερνᾷ τὴν καρδιά τοῦ ἄλλου, σκάβει βαθιά τὴ συνειδήσή του. Δὲ θέλω νὰ πῶ ὅτι ἡ λογοτεχνία πρέπει νὰ ἀσχολεῖται ἀποκλειστικὰ μὲ θέματα παγκόσμιου ἐνδιαφέροντος, μὲ κοινωνικὰ μόνον ζητήματα. Μπορεῖ ἐξίσου νὰ προσφέρει καὶ ὅταν νύξεις ἀπλῶς κάνει τῆς ἰδιάζουσας τραγικότητας τῆς ἐποχῆς μας, δουλεύοντας πάνω σὲ πολὺ καθημερινὰ θέματα, ἱστορίες μὲ πυρῆνα λόγου χάρη τὴν ἀγάπη, τὸν ἔρωτα, τὴ φιλία, τὴ μοναξιά, τὶς μικρὲς χαρὲς, τὸν ἴδια πάντα προαιώνιο θάνατο — δηλαδὴ πυρῆνα ποὺ δὲν ἔχει ἄμεση σύνδεση μὲ συγκεκριμένο τόπο καὶ συγκεκριμένη ἐποχὴ.²

Ἡ λιτὴ καὶ περιεκτικὴ αὐτὴ Ποιητικὴ τοῦ Σαμαράκη υλοποιήθηκε μὲ τὶς σταθερὲς θεματολογικὲς συνιστώσες τοῦ ἔργου του: τὴν ἔκφραση τῆς ἀγωνίας τοῦ σύγχρονου κόσμου, τοῦ δράματος καὶ τῶν ἐσωτερικῶν συγκρούσεων τοῦ ἡθικοῦ ἀτόμου, καὶ τὴν καταγγελία τῶν διώξεων ποὺ ὑφίστανται οἱ ἐλευθερὲς συνειδήσεις καὶ τὰ ἀνίσχυρα ἄτομα ἀπὸ τὶς κυρίαρχες κοινωνικοπολιτικὲς δυνάμεις. Καὶ ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὶς εὐρηματικὲς συγγραφικὲς τοῦ ἱκανότητες ποὺ κρατοῦν ἀδιάπτωτο τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπλή, πυ-

2. Ἀπὸ συνέντευξη τοῦ συγγραφέα στὸν Χρῆστο Ἡλ. Χαλαζιᾶ (περιοδικὸ *Πολιτισμός*, Ἰούλιος 1982, σελ. 31-32 = Κ. Παπᾶ, ὁ.π., σελ. 165).

κνή και ούσιαστική διατύπωση και τόν κοφτό βραχυπερίοδο λόγο, που αποδίδει τόν ασθμαίνοντα λόγο τών ήρώων του ή τις αγωνιώδεις σκέψεις τους.

Με την «αρχαϊκή», αντιρομαντική και αντιρητορική έκφραστική του ο Σαμαράκης αξιοποιεί ένα μεγάλο ανθρωπιστικό κληροδότημα νεώτερων Ευρωπαϊών λογοτεχνών:³ ή κριτικά διεισδυτική και παράλληλα εύσπλαχνική για τους ανθρώπους ματιά του Fëdor Dostoïevski συνυπάρχει στο βάθος του ανθρωπισμού του Σαμαράκη με την προβολή της αγωνίας για τα σύγχρονα προβλήματα σε ένα εφιαλτικό μέλλον, που εφάρμοσαν οί George Orwell και Aldous Huxley, αλλά και με τη ζοφερή κρατική καταπίεση που απέδωσε ο Arthur Koestler και τόν παραλογισμό του δυναστευτικού σκοτεινού συστήματος που άριστοτεχνικά «ζωγράφισε» ο Franz Kafka. Τέλος, στην πεζογραφία του Σαμαράκη μπορούμε να «άκουσουμε» απόηχους της απεγνωσμένης αναζήτησης της ελευθερίας και της έλλειψης ανθρωπίνης έπαφής, που έπισημαίνει ή πεζογραφία του Jean-Paul Sartre, της παρακμής της κοινωνίας και του υποκειμένου, που την ανατέμνει ο William Faulkner, αλλά και του κατακερματισμού της προσωπικότητας του ανθρώπου του 20ού αιώνα, όπως τόν απέδωσε ο ποιητικός μοντερνισμός τών Ezra Pound και T. S. Eliot.

Από την πρώτη του εμφάνιση ως πεζογράφου⁴ το 1954 με τη συλλογή διηγημάτων *Ζητείται έλπις* και στη σειρά τών έπιτυχημένων βιβλίων που ακολουθήσαν — το μυθιστόρημα *Σήμα κινδύνου* (1959), ή συλλογή διηγημάτων *Άρνούμαι* (1961), το μυθιστόρημα *Το λάθος* (1965), οί συλλογές διηγημάτων *Ή ζούγκλα* (1966), *Το διαβατήριο* (1973) και *Ή κόντρα* (1992), το μυθιστόρημα *Έν όνόματι* (1998) — ο Σαμαράκης αποτύπωσε με τρόπο πρωτοποριακό για την έλληνική μεταπολεμική λογοτεχνία την αγωνία του σύγχρονου ανθρώπου για τα μεγάλα προβλήματα της μεταπολεμικής εποχής: τη διάψευση τών έλπίδων για μίαν ειρηνική

3. Βλ. όσα σχετικά με τις επιδράσεις που δέχτηκε ο Σαμαράκης έπισημαίνουν οί Άπ. Σαχίνης, *Νέοι πεζογράφοι. Είκοσι χρόνια νεοελληνικής πεζογραφίας: 1945-1965*. Βιβλιοπωλείον της «Έστίας» Ι. Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε., [Αθήνα 1965], σελ. 193, Edwin Jahiel, «Antonis Samarakis: Fiction as Scenario», *Books Abroad*, τόμ. 42, τεύχ.4, Φθινόπωρο 1968, σελ. 531-534, Π. Δ. Μαστροδημήτρης, «Η ανθρωπιστική διάσταση στο έργο του Άντώνη Σαμαράκη», *Νέα Έστία*, τόμ. 135 (1994), σελ. 777 και 778-779 (= 'Ο ίδιος, *Ανάλεκτα Νεοελληνικής Φιλολογίας*, Β' έκδοση συμπληρωμένη, Έκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1998 (1995), σελ. 314 και 316-317), 'Ο ίδιος, «Η δυναμική της ελευθερίας στο έργο του Άντώνη Σαμαράκη», στόν τόμο *Μαρτυρίες για τόν Άντώνη Σαμαράκη*, Έπιλογή-Έπιμέλεια: Θανάσης Θ. Νιάρχος, Έκδόσεις Καστανιώτη, (Αθήνα) 2000, σελ. 119-120, 121 και 122 (= 'Ο ίδιος, *Η παρουσία τών κειμένων*. *Ερμηνευτικές και ιστορικές αναγνώσεις έργων της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Έκδόσεις Καστανιώτη, (Αθήνα) 2002, σελ. 236, 238 και 239).

4. 'Ο Σαμαράκης πρωτοεμφανίστηκε στη λογοτεχνία ως ποιητής. Βλ. σχετικά: Άννα Χρυσόγλου-Κατσή, «Άντνης Σαμαράκης: Πεζογράφος της κοινωνικής συνείδησης», *Παρουσία*, τόμ. Β', 1984, σελ. 54-55, και Δημήτρη Δασκαλόπουλου, «Άντνης Σαμαράκης», *δ.π.*, σελ. 57.

παγκόσμια κοινωνία, τὸν φόβο ποὺ προξενεῖ ἡ ἀπειλὴ ἑνὸς νέου πολέμου καὶ μιᾶς πυρηνικῆς καταστροφῆς, τὸ φάσμα τῆς πείνας, τὸν κίνδυνο τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ, τῇ φτώχεια, τὴν ἀνεργία, τὴν ἐξαθλίωση, τὴν κοινωνικὴ ἀδικία καὶ ὑποκρισία, τῇ γραφειοκρατία. Ὁ προβληματισμὸς αὐτὸς ἀποτέλεσε, βέβαια, τὸ ὑπόβαθρο ὁλόκληρης σχεδὸν τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας κατὰ τὶς πρώτες δεκαετίες μετὰ τὸν Δεύτερο παγκόσμιον πόλεμο. Ὁ Σαμαράκης, ὡστόσο, δὲν περιορίζεται στὴν ἀριστοτεχνικὴ ἀπεικόνιση τοῦ πνιγροῦ κλίματος τῆς ἀπελπισίας καὶ τοῦ ἀδιεξόδου, ἀλλὰ εὐαγγελίζεται τὴν υπαρξιακὴ λύτρωση τοῦ καθημερινοῦ καὶ ταυτόχρονα τοῦ σκεπτόμενου ἀνθρώπου (ποὺ ἐνίωθε νὰ συντρίβεται ἀπὸ τὴν τρομακτικὴ πίεση τῆς ἱστορικῆς νομοτέλειας) μέσῳ ἑνὸς ἀνθρωπισμοῦ μὲ γνήσια ἑλληνικὴ ρίζα: ἡ ἔστω καὶ ὀλιγόλεπτη ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴν ἐχθρότητα καὶ τὸ πολεμικὸ μένος ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴ συμβολικὴ ἐκδυσὴ δύο ἀντίπαλων στρατιωτῶν μέσα στὴν ὁμορφιὰ τῆς φύσης στὸ διήγημα «Τὸ ποτάμι», ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπογύμνωση τῶν ἐνηλίκων ἀπὸ τὸ ψεῦδος, τὴν κενολογία καὶ τὰ χρεοκοπημένα ἰδανικά μποροῦσά στοὺς καταλύτες τῶν παιδικῶν ματιῶν ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀθωότητα καὶ τὴν προοπτικὴ τῆς ζωῆς στὸ διήγημα «...Καὶ ὥραν 7.15 μ.μ.», συνιστοῦν ὁδοὺς κάθαρσης καὶ ἐξεύρεσης ἐλπίδας — ἄς θυμηθοῦμε πῶς ἡ σχετικὴ συλλογὴ διηγημάτων τιτλοφορεῖται εὐγλωττα *Ζητεῖται ἐλπίς!* Θυμίζοντάς μας, ἐξάλλου, τὸν σωματικὸ «οἶστρο», ὁ ἥρωας τοῦ μυθιστορήματος *Σῆμα κινδύνου*, διακηρύσσει ὅτι ὅσο ὑπάρχουν στὸν κόσμον ἀνήσυχοι ἄνθρωποι μπροστὰ στὸν κίνδυνο τοῦ πολέμου καὶ τῆς πείνας, ὑπάρχει ἐλπίδα: ὁ κίνδυνος ὑπ' ἀριθμὸν 1 εἶναι νὰ σβῇσει στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων ἡ ἀνησυχία, νὰ σβῇσει ἡ Ἁγία Ἀνησυχία.⁵ Ἐπιπλέον, στὸ συγκεκριμένο μυθιστόρημα καὶ στὴν ἀκόλουθη συλλογὴ διηγημάτων *Ἀρνοῦμαι* προστίθεται ἡ διάσταση τῆς πυκνότερης πολιτικῆς σκέψης, καθὼς ὁ Σαμαράκης διαμορφώνει ἕνα νέο πολιτικὸ ὄραμα γιὰ τὸν κόσμον, ποὺ τείνει νὰ διακρίνει τὴν ἄρση τοῦ κοινωνικοῦ ἀδιεξόδου μὲ πολιτικούς ὁρους καὶ συχνά, μάλιστα, μὲ ὁρους στρατευμένης ἀλλὰ ὄχι κομματικῆς ιδεολογίας. Τέλος, στὸ κορυφαῖο συγγραφικὸ του ἐπίτευγμα, τὸ μυθιστόρημα *Τὸ λάθος*, τὸ τέλειο σχέδιο συντριβῆς τοῦ θεωρούμενου ὡς ἐχθροῦ τοῦ συστήματος κεντρικοῦ ἥρωα ἐκ μέρους τῆς Εἰδικῆς Ὑπηρεσίας, ναυαγεῖ μπροστὰ στὸν ἀνθρωπισμὸ τῆς φιλίας ποὺ ἀνατρέπει τοὺς ρόλους θυτῶν καὶ θυμάτων. Ὁ συγγραφέας, μέσα ἀπὸ μία κινηματογραφικῆς δομῆς ἀφήγηση γεμάτη ἀπὸ ἀπροσδόκητες ἀναδρομές, ἀνασύρει στὴν ἐπιφάνεια τοὺς ἐφιαλτικούς μηχανισμοὺς ἑνὸς κρατικοῦ συστήματος ποὺ ἀποπροσωποποιεῖ καὶ ἐξαφανίζει τὴν ἀτομικὴ ἰδιαιτερότητα.

Στὰ ἀφηγήματα τόσο τῆς «μακροσκοπικῆς» ὥστε καὶ τῆς «μικροσκοπικῆς», θὰ λέγαμε, θεώρησης —τὰ τελευταῖα ἐστιάζονται στὰ μικρά, καθημερινὰ προβλήματα τῶν μοναχικῶν προσώπων του— ὁ Σαμαράκης δημιουργεῖ,

5. Ἀντῶν Σαμαράκη, *Σῆμα κινδύνου*. Μυθιστόρημα. 24η ἐκδόση. Ἐκδόσεις Γ.Κ. Ἐλευθερουδάκης Α.Ε., [Ἀθήνα 1994], σελ. 120.

καινοτομικά για τὰ δεδομένα τῆς ἑως τότε νεοελληνικῆς πεζογραφίας καὶ μὲ ἐλάχιστες ἀποκλίσεις, τὸν ἴδιο ἀντὴρώα: τὸν ἀνίσχυρο, παθητικό, ὑποταγμένο καὶ ἐφησυχασμένο μικροαστὸ ἢ ἐκεῖνον ποὺ συνειδητοποιεῖ τὴν κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ καταπίεση, ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν δὲν ἔχει τὸ σθένος νὰ ἀντιδράσει. Ἡ τελικὴ δραστηριοποίηση ὑπαγορεύεται συνήθως ἀπὸ ἓνα κλιμακούμενο αἶσθημα ἐνοχῆς καὶ ἀγωνίας, καθὼς στόχος τοῦ συγγραφέα εἶναι νὰ ἀφυπνίσει τὴ συνείδηση τῶν ἀναγνωστῶν. Ἡ μετατροπὴ τῶν ἀντιηρώων σὲ ἥρωες, ποὺ κάποτε φθάνουν ὡς τὴ θυσία, πραγματώνεται συχνὰ σὲ δημόσιο χωρὸ καὶ στὸ πλαίσιο μιᾶς παράλογης, ἀτελέσφορης συμβολικῆς διαμαρτυρίας, ἡ ὁποία συχνότατα ὑπογραμμίζεται μὲ μιὰ λεπτὴ εἰρωνεία, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ φθάνει ὁ συγγραφέας στὴ γελοιοποίηση τῶν προσώπων.

Τὸ εὐρηματικὸ τέλος τῶν ἔργων, ποὺ προκαλεῖ τὴν ἐκπληξὴ μὲ τὴν ἀνατροπὴ τῶν ἀναμενόμενων ἐξελίξεων, εἶναι λυτρωτικό, ἀκόμη καὶ ἂν πρόκειται γιὰ τὸν θάνατο τοῦ πρωταγωνιστῆ, καθὼς πάντοτε ὑπογραμμίζεται ἡ βαθεῖα ἔμφυτη καλοσύνη ποὺ φωλιάζει στὶς ἀνθρώπινες ψυχές, ἡ κατάφαση τῆς ζωῆς. Ὁ συγγραφέας ἐργάζεται «σὰν σταυροφόρος ποὺ ἔχει πάρει ὄρκο νὰ χτυπάει μέχρι τελευταίας πνοῆς τοῦ τοῦς μισητοὺς ἐχθροὺς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀνθρωπιάς».⁶ Ἀποφεύγοντας σκόπιμα νὰ χρωματίζει ἠθογραφικὰ τὴν πεζογραφία του,⁷ ὁ Σαμαράκης ἐκφράζει τὸν προβληματισμό, τὸ ἄγχος καὶ τὸν ἐλπιδοφόρο ἀγώνα τῶν σύγχρονων ἀνθρώπων, ποὺ σὲ ὅλα τὰ μῆχη καὶ τὰ πλάτη τῆς γῆς συνθλίβονται ἀπὸ ἓνα ἀπάνθρωπο, ἀτομικιστικὸ καὶ καταναλωτικὸ σύστημα, μεθοδικὰ ἐχθρικό ἢ «φύσει» ἀδιάφορο γιὰ τίς ἠθικὲς ἀξίες καὶ τίς κοινωνικὲς ἀρετές. Ὁ ἀνθρώπος τοῦ Σαμαράκη ἀγωνίζεται γιὰ τὴν ἐλευθερίαν του, προσπαθώντας μὲ κάθε τρόπο (μὲ τὴ φιλία, τὸν ἔρωτα, τὴν ἀγάπη, τὴν πίστη) νὰ διατηρήσει τὴ διανοητικὴ ἰσορροπία καὶ τὴν ἠθικὴ ἀκεραιότητά του. Παράλληλα, πίσω ἀπὸ τὸ κατακερματισμένο κοινωνικὸ σκηνικό, οἱ χαρακτῆρες τοῦ διατηροῦν μιὰν ἐσωτερικὴ πληρότητα, μιὰν αἴσθηση ἐσωτερικῆς αὐτάρκειας, ποὺ ἀγωνίζεται μόνη — καὶ γιὰ τοῦτο ἀδέσμευτη — ἐναντὶον τῶν κοινωνικῶν συμβάσεων καὶ γενικότερα ἐναντὶον τοῦ ἀνθρώπινου παραλογισμοῦ.

Ἐδῶ ἦταν τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἀνησυχίας μου: ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν ἐλευθερία. Γιατὶ οἱ λογῆς λογῆς φόβοι ποὺ κυριαρχοῦν στὸν κόσμον μας, καὶ πρὸ παντὸς οἱ δυὸ αὐτοὶ βασικοὶ φόβοι, ὁ φόβος τοῦ πολέμου καὶ ὁ φόβος τῆς πείνας, τελικὸ ἀποτέλεσμα ἔχουν νὰ προδίνουν τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀνάγκη γιὰ ἐλευθερία ποὺ μᾶς εἶναι ἔμφυτη. Καὶ σιγὰ σιγὰ, θάρθουν οἱ κατοπινὲς γενιὲς ποὺ δὲ θὰ αἰσθάνονται τίποτα στὴ λέξη «ἐλευθερία». Γιατὶ θὰ νεκρωθεῖ τὸ ἐνστικτο τῆς ἐλευ-

6. Ἀλέξανδρου Κοτζιᾶ, *Μεταπολεμικοὶ πεζογράφοι. Κριτικὰ κείμενα*. Κέδρος, Ἀθήνα 1982, σελ. 142-143.

7. Βλ. τὴ συνέντευξή του στὸ περιοδικὸ *Πολιτιστικὴ*, τεύχ. 7, Ἰούλιος 1984, σελ. 17 (= Κ. Παπᾶ, *δ.π.*, σελ. 151).

θερίας με την διαρκή ύποταξη στο φόβο του πολέμου και στο φόβο της πείνας. Θά νεκρωθεί ή δίψα της ελευθερίας. Οί γενιές που θάρρουν κάποτε δε θάχουν τὸ αίσθητήριο της ελευθερίας. Αυτό θά είναι ή υπέρτατη πονή. Ἡ ὀριστική, ή τελεσιδική, ή ἀμετάκλητη κύρωση: ἕνας κόσμος που ή έννοια «ἐλευθερία» θά τοῦ είναι ξένη.⁸ Στηριγμένος στη θεμελιώδη αὐτή ἀνησυχία ὡς βασική βιοθεωρητική προϋπόθεση τοῦ ἔργου του, ὁ Σαμαράκης ὀδηγεῖ τὸν ἀναγνώστη του στὸν χῶρο μιᾶς ἀποφασιστικῆς ἀπελευθερωμένης σκέψης, μιᾶς ἐπίμονα ἐλεύθερης ἀτομικότητας, ὅπου κυριαρχοῦν οἱ ἀξίες ἐνὸς διαχρονικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ ή βαθεῖα πίστη στη μελλοντική ἐξέλιξη τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ βιβλία του καλύπτουν ἕνα μεγάλο συνειδησιακὸ κενὸ τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς πραγματικότητας, γιατί δραματίζονται καὶ σχεδὸν προφητεύουν ἕναν κόσμον ἀλληλεγγύης καὶ σύμπνοιας, μιᾶ κοινωνία χωρὶς ἀνισότητες καὶ ἀδικίες καὶ μία νέα ποιότητα στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις. Μέσα στὸν ἰδεατὸν κόσμον τῆς ψυχῆς τῶν ἡρώων του ἀποτυπώνονται ή ὁμορφία καὶ ή ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου σὲ ὅλο του τὸ μεγαλεῖο: ἕνα πλαίσιο ἀπλότητας καὶ αὐθεντικότητας, ὅπου τὸ ἄτομο τολμᾷ νὰ εἶναι ὁ ἑαυτὸς του καὶ νὰ ἀντιμετωπίζει μετὴν ἀπόλυτη ἐνότητα τῆς προσωπικότητάς του τὴ σκληρότητα καὶ τὴν ἐχθρότητα τοῦ ὀργανωμένου κρατικοῦ συστήματος.

Ἡ συγγραφικὴ φυσιογνωμία τοῦ Σαμαράκη καὶ τὸ αὐθόρμητον ἐπαναστατικὸ καὶ φιλελεύθερον πνεῦμα του, ὅπως ἀποτυπώθηκαν στὰ βιβλία του, προκάλεσαν τὴ θερμότητα ἀνταπόκριση τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ καὶ πέρασαν τὰ σύνορα τῆς χώρας μας, προσπορίζοντάς του παγκόσμια ἐπιτυχία. Τὸ λογοτεχνικὸ του ἔργο, μεταφρασμένο σὲ περισσότερες ἀπὸ τριάντα γλώσσες,⁹ προσέφερε τὴ βάση γιὰ κινηματογραφικὲς μεταφορὲς καὶ τιμήθηκε μετὴ ἀρκετὲς διακρίσεις στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ ἐξωτερικὸ: Κρατικὸ Βραβεῖο Διηγήματος γιὰ τὸ Ἀρνούμαι (1962), Βραβεῖο τῶν Δώδεκα (Ἑπαθλο Κώστα Οὐράνη) γιὰ Τὸ λάθος (1966), Μέγα Βραβεῖο Ἀστυνομικῆς Λογοτεχνίας στὴ Γαλλία γιὰ Τὸ λάθος (1970), Βραβεῖο λογοτεχνίας ἐκ μέρους τῆς διεθνοῦς ὀργάνωσης EUROPA LIA γιὰ τὸ σύνολο τοῦ ἔργου του (Βρυξέλλες, 1982), Ἀναγόρευση του σὲ ἐπίτιμον διδάκτορα τῶν Τμημάτων Φιλολογίας τῶν Φιλοσοφικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων: Ἀθηνῶν (1994), Πατρῶν (1999) καὶ Ἰωαννίνων (1999), Μεγαλόσταυρος τοῦ Τάγματος Μακαρίου Γ' (Κύπρος), Ἀπονομή τοῦ τίτλου τοῦ Ἱππότη τοῦ Τάγματος Τεχνῶν καὶ Λογοτεχνίας (Γαλλία, 1995). Τὸν συγκινητικὸν τὸν ἀνθρωπισμὸν ὡς αἰτία τῆς εὐρύτατης αὐτῆς ἀναγνώρισης ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πιδ πολυδιαβασμένους καὶ πολυμεταφρασμένους Ἑλληνες συγγραφεῖς εἶχε ἤδη διαβλέψει μετὴ θαυμαστὴ ὀξυδέρκεια ὁ Εὐάγγελος Παπανοῦτσος ἀπὸ τὸ πρῶτον φανέρωμα (1954) τοῦ νεοέλληνα πε-

8. Ἀντῶνη Σαμαράκη, *Σῆμα κινδύνου*, ὁ.π., σελ. 26-27.

9. «Ἔργα του ἔχουν μεταφραστεῖ σὲ 31 γλώσσες: 110 ξενόγλωσσες ἐκδόσεις, καὶ ὡς βιβλία τσέπης, σὲ ὅλο τὸν κόσμον. Στὴν Ἑλλάδα, 230 ἐκδόσεις» («Βιογραφικόν», στὸν τόμον: *Μαρτυρίες γιὰ τὸν Ἀντῶνη Σαμαράκη*, ὁ.π., σελ. 247).

ζογράφου Ἀντώνη Σαμαράκη: «Ὁ κόσμος του, ὁ ψυχικός του κόσμος εἶναι πού κερδίζει τὸν ἀναγνώστη καὶ ἐγγράφεται βαθιὰ στὴν συγκίνησή μας. Εἶναι ἓνας κόσμος ταραγμένος ἀπὸ τὶς δεινὲς ἀντινομίες τοῦ καιροῦ μας, βασανισμένος, ἀμήχανος· ἀλλὰ γεμάτος εὐγένεια καὶ τρυφερότητα, καὶ διαποτισμένος ἀπὸ κείνη τὴν ἡμερὴ, τὴν ἁγιασμένη ἀνθρωπιά πού καὶ μέσα στὴν ἔσχατη ἀπόγνωσή της ἀγαπᾷ καὶ σέβεται τὸν ἄνθρωπο, ἀποστρέφεται καὶ μισεῖ τὴν προστυχιά, τὴν ὑποκρισία καὶ τὸ ψεῦδος».¹⁰

10. Ε.Π.Παπανούτσου, «Πνευματικὰ ζητήματα. Ἕνας διηγηματογράφος», *Τὸ Βῆμα*, 30 Σεπτ. 1954, σελ. 1 (= Κ.Παππᾶ, *δ.π.*, σελ. 70-71).